

KLASİK ŞİİRDE MİTOLOJİNİN YERİ

Elmas Şahin*

Öz

Klasik şiirin kaynaklarına baktığımızda İslami inançlar (ayetler ve hadisler), İslami bilimler (tefsir, kelim, fıkıh), İslam tarihi, Tasavvuf felsefesi, İran mitolojisi, Peygamberlerle ilgili menkıbeler, efsaneler, söylentiler, mucizeler, tarihin derinliklerindeki efsanevi ve mitolojik unsurlar; Türk tarihi ve kültürü, çağın şiir anlayışı, Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalar önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada mazmun, motif, imge ve sembollerin belirgin bir biçimde yer aldığı klasik şiirde, mitolojinin yeri ve ne sıklıkta kullanıldığı tartışılarak; mitolojinin klasik şiire kattığı anlam ve düşünce zenginliği Muhibbi mahlasıyla binlerce beyit yazan Kanuni Sultan Süleyman'ın divanından örneklerle irdelenecektir.

Muhibbi'nin divanında özellikle Fars ve İran odaklı doğu mitolojisine neden ağırlık verdiği, şiirindeki mitolojik tınının klasik şiire kattığı biçim ve anlam zenginliği, mitolojinin klasik şiire hangi açılardan kaynaklık ettiği bu çalışmanın odak noktasını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: klasik şiir, mitoloji, Muhibbi divanı, efsanevi kuşlar, semboller

MYTHOLOGY IN CLASSICAL POETRY

Abstract

When we look at resources of classical poetry, Muslim beliefs (the verses and hadiths), the Islamic sciences (exegesis, theology, jurisprudence), Islamic history, Sufi philosophy, Iranian mythology, warriors, legends, rumors and miracles about the Prophets, the legendary and mythical elements; in the depth of history; Turkish history and culture, poetry understanding of contemporary, Arabic and Persian words and phrases has a significant place.

In this study, by discussed the place of mythology in the classical poetry that imagery, motifs, images and symbols take part significantly and how often it is used; the fact that mythology enriches the classic poem by the meaning and thoughts will be examined by several examples from Divan of Kanunî Sultan Suleyman who wrote thousands of couplets by the pseudonym Muhibbi

Why Muhibbi mainly gave place to Persian and Iranian-oriented eastern mythology especially in his Divan, that richness of the form and meaning which mythological tones in his verses bring into the classic poem, which aspects mythology forms the source of the classic poem will be the focus of this study

Keywords: classical poetry, mythology, Muhibbi's Divan, mythological birds, symbols

* Yrd. Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
elmassahin@cag.edu.tr

GİRİŞ

Mitolojinin görevi, insanoğlunun ilkel çağlardan itibaren dinsel, kültürel ve bilimsel deneyimlerle ilişkili olan mitleri ya da masalları araştırmak, incelemek, değerlendirmek ve kulaktan kulağa dolaşan efsaneleri gün ışığına çıkarmaktır. Kurgusal anlatılar ve inançlar kümesi olan "mitler, halk masalları ve efsaneler genellikle geleneksel anlatım biçimleri olarak tanımlanırlar." (Spence 1921: 11)

"Yunanca *muthos* söylene ve *logos* söylem kelimelerinden türemiş olan Mitoloji (Laudon 1835: 138), konu itibariyle, tanrıları, olağanüstü varlıkları, kahramanları ve olayları anlatan; yazın dünyasına kaynaklık eden bir bilgi dalıdır. Mitoslar, her toplumun kendi geleneği, inancı ve kültür birikimleri içerisinde filizlenip yerellikten evrenselleşerek bazen aynı bazen de farklı görüş, duyuş ve anlayış tarzlarıyla harmanlanıp zenginleşerek sembolik bağlamda canlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Bu çalışmada, edebiyat dünyasının vazgeçilmezlerinden olan mitolojinin Türk klasik şiirindeki yansıması, 1520 yılında Osmanlı saltanatının on ikinci sultanı olarak tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566)'ın şiirlerinden yola çıkılarak değerlendirilecektir. Kırk altı yıl büyük imparatorluğun cihan padişahlığını yapan Muhteşem Süleyman Kanuni, devlet adamlığının yanı sıra şiirleriyle de adından sıkça söz ettirmiştir. Sultan Süleyman, Muhibbî mahlasıyla Divanı'nda¹ 2799 gazel, 217 beyit, 51 dörtlük, 30 murabba, 18 muhammes, 5 nazım şekli parçası, 1 elifname ve 1 terci-i bend kaleme almış, gönlünü şiirle bütünleştirmiş bir şiir ve sanat aşığıdır.

Köken olarak muhabbet kelimesiyle akraba olan Muhibbi kelimesi, Seven, sevgi duyan, muhabbet besleyen anlamına gelen Arapça habbe (sevdi) kelimesinden meydana gelir. Böylece Kanuni, şiirlerinin özünü oluşturan aşk, âşık, sevgi, sevgili sözcükleriyle Muhibbi mahlasını bir potada eritmiş olur. Habbe kelimesi, aynı zamanda Arapça'da ağaç ve bitkilerin tohumu, aslı, özü (Kuzubaş 2010: 410) anlamına da geldiğinden şiir Muhibbi'nin gönül arkadaşı olur. Zira gönül, şiir ile coşar, şiir ile hüzünlenir, şiir ile ağlar, şiir ile bir Ankâ olup Kaf dağının ardında sevgiliyi arar, gün gelir göklerde Hümâ gibi süzülerek aşığın gölgesi olur, gün gelir Semender gibi ateşte yaşar ve Simurg ya da Kaknüs gibi küllerinden yeniden doğar.

Muhibbi için şiir, duygularının dili, dertlerinin dermanı ve yorgunluğunun ilacı olduğu gibi; bazen sevgiliye ulaşmayı arzulayan çaresiz bir âşık, bazen de dünyevi hazlardan uzak diyarlara kaçıtır. Bu kaçış efsanelere, menkıbelere, mitolojilere doğru bir kaçıştır. Sevgili, Yusuf yüzlü, İsa nefesli, Şirin dudaklı, Leyla saçlıdır. Vamık'ı deli divane eden Azra gibi aşkıyla yakıp, Zühre gibi Muhibbi'nin yüzüne ışık saçar. O sevgili ki; aşığı, Yakub gibi ağlatıp dağlar; Ferhat gibi bela dağına sürükler, Mecnun gibi çöllere atar. Gönüllere taht kurmuş bir av olarak avcıyı peşinden sürükler. Sevgili ankâ olup göklerde süzülür, âşık da doğan olup avını yakalamaya çalışır. Böylece özellikle Fars ve İran edebiyatında önemli bir yer tutan İslami inançlar, dini kıssalar, efsaneler ve mitolojik imgeler; klasik Türk şiirinin vazgeçilmez unsurları olarak; Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî, Cem Sultan, Mesihî, Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî, Nef'î, Nedim, Nailî, Nâbî, Kadı Burhaneddin, Nesâtî, Seyh Gâlib, Seyhülislâm Yahya ve Zatî gibi isimlerin yanı sıra Muhibbi'nin nazmına da anlam ve içerik bakımından zenginlik katar.

¹ Bu çalışmada Muhibbî'nin Divanı'yla ilgili şu kaynaktan faydalanılmıştır: *Muhibbi Divanı*, Hazırlayan Coşkun AK, Trabzon, Trabzon Valiliği Yayınları, 2006

Muhibbi, aşkını yerlere sığdıramayınca, yüreğinde taşıp çağlayan aşkına uçsuz bucaksız göklerde yer bulmaya çalışır. Çünkü sevgili hümâ olup yükseklerde uçmakta, göklerde yaşamaktadır. Aşığa yüz güldürmeyen melek yüzlü sevgili, yüksekte uçan bir hümâ kuşudur.

‘Âşık oldum bir melek ruhsâre gayet nâzı çok

Yüksek uçar bir hümâdur dâyimâ pervâzı çok (Muhibbi D., G 1390, b1: 429)

Uzun bir aşk sarhoşluğundan sonra, çöllere düşüp ateşlerde dağlanan aşığın yüreği kanatlanarak dünyevi aşktan ilahi aşka doğru yol alır, öyle ki o aşk, mitolojik bir kuş olarak kanadının her bir tüyünde ayrı bir mana ve renk taşıyarak büyüdükçe büyüyecektir. Attâr'ın Mantuku't-Tayr'ından Gülşehri'nin Mantuku't-Tayr'ına, Firdevsî'nin Şehnamesi'nden Mubiibi'nin divanına gelinceye dek nice Zal ve Rüstemleri peşinden sürükleyen yücelerin hâkimi ankâ bir diğer adıyla Simurg, en çok kullanılan mitler arasında yerini alacaktır. Ankâ'nın yanı sıra Hümâ, Kaknüs ve Semender de olağanüstü yönleri ve gizemleriyle şairin şiirlerine konuk olacaktır.

Arapçada *tayr* ve Farsçada *mürg* denilen kuş, gerek sevgili gerekse âşık için imgesel bir anlam taşır. Her ne kadar divan şiirinin vazgeçilmez kuşu "bülbul" olsa da göklerin hâkimi olan "ankâ" ve "hümâ" ile delikli gagasından çıkardığı etkileyici sesiyle "kaknüs" klasik şiirin mitsel zenginliğini oluşturur. Kaf dağının efsanevi kuşları ankâ/simurg ve hümâ'nın peşine, şahin (şâhbâz) ve doğan (bâz) gönderilerek bir türlü ulaşılamayan sevgili avlanmaya çalışılırken musiki kuşu kaknüs şarkılarıyla aşığın aklını başından alır, semender de aşığı ateşler içerisinde bırakır. Ehrimen ise onu nefsi ile çatışma içerisine sokar. Divan şairini olağanüstü yönleriyle etkileyen bu mitsel kuşlar ve yaratıklar klasik şiire malzeme zenginliği katmasının yanında çeşitli betimleme ve teşbihlerle şairin düşünce ve imgelem gücünü de geliştirerek, beyitlerin akıcı bir dil ile işlenmesini sağlar.

Muhibbi; Hümâ; Hümâ pervâz, devlet hümâsı, hümâ-tal'at, hümâ-yı bâzı himmet, hümâ-yı vasi, hümâ-veş, sâye-i hümâ; Ankâ, 'Ankâ-yı ışk, 'Ankâ-yı Kaf, 'Ankâ-yı Kûh~ı Kaf, Kaf'ın 'Anka'sı; Si-murg/simurg; Kaknüs/musikâr, Semender ve Ehrimen mitlerine yeniden doğuşun, ölümsüzlüğün, yüceliğin, zenginliğin ve mutluluğun, hayatın, şansın, iyiliğin ve kötülüğün simgesi olarak divanında yer verir.

Yerin ve Göğün Hâkimleri: Ankâ ve Hümâ: Sî-Murg/simurg, zümrüdüanka, sireng, anka-yı mugrib gibi adlarla da anılan ankâ, Muhibbi'nin divanında çoğunlukla Ankâ, Kaf'ın Ankâsı, Kaf'ın Simurgu olarak kullanılırken, bazı dizelerde Simurg adıyla geçer. Kaf dağının zümrüt yeşilliğinde olduğu inancıyla halk arasında Zümrüdüanka adıyla bilinen Ankâ, Arap mitolojisinde "Roc ya da Ruck, İran mitolojisinin ürünü olup Simurg adıyla Şark'ın Fenix (Phoenix)'idir, üç fili pençelerinde taşıyabilen, kuşa benzeyen, kartal kanatlı ve olağanüstü büyüklükte kuyruğu ile dev cüsseli bu devasa yaratığın 1700 yıl kadar yaşayabildiği söylenir." (Brandt 1867: 295)

Boynunun uzunluğu, kanatlarının büyüklüğü, yırtıcılığı ve yüceliğiyle tanınan ankâ, kendisi gibi mitsel Kaf dağında yaşar. Bir diğer adıyla farsça otuz anlamına gelen *si* ve kuş anlamına gelen *murg* kelimelerinin birleşiminden oluşan, otuz kuştan ya da her kuştan bir iz taşıdığından Si-murg; İran mitolojisinde de çok renkliliğiyle Si-reng ve Türk mitolojisinde de Ankâ ve Zümrüdüanka isimleriyle yaygınlık kazanır. Kendini yenileyen, küllerinden yeniden doğduğuna inanılan bu ölümsüz kuş Simurg'a Yunan ve Mısır mitolojisinde Feniks adı verilir. "Hint mitolojisinde *Garuda* [Grifon], Mısır medeniyetinde *benu kuşu* ya da *phoenix* İslam

rivayetlerinde *Ankâ* (Simurg)," (Ceylan 2007: 6) Türk mitolojisinde de Ankâ olarak yerini alır. Renkli tüyleriyle, "cennetkuşu" (Pala 2003: 228) olarak da tanınan Ankâ; Arap, İran, Fars, Türk, Hind, Çin ve batı edebiyatında adından sıkça söz ettirir.

Hatta Fars mesnevisinin önemli ismi Feridüddin Attar, *Mantıku't Tayr* (Mantık Al-Tayr-Tuyurnâme 1187)'da Simurgun kanadından bir tüyün bir gece Çin ülkesinin üzerine düştüğünden, herkesin o tüyden bir nakış elde edip bir işe koyulduğundan bahseder. O tüyün şimdi Çin Nigaristan'ında bulunduğu haberini de verir. Bu yüzden ilim Çin'de de olsa onu talep edin diye öğüt de verir.

Birgece simurg oldi cilveger

Şehri Çin üzre seger kıldi güzer

Şehri Çine düştü anun bir peri

Eyledi pür-şur o şehru kişveri (Attar 1857: 38)

Türk mesnevisinin üstatlarından Gülşehri de, kısmen Attar'dan çevirdiği ve büyük oranda başka kıssalar eklediği kendi kitabı *Mantıku't Tayr* (1317)'da, Attar'ın anlatımını kendine has çağının Türkçesiyle şöyle ifade eder.

Bir gice Çîn şehri üstinden meger

Nâgehân sîmurg geçdi cilveger

Bir kanadı düştü Çîn'e key ulu

Sad herâzân dürlü nakş anda tolu (Gülşehri *tarihsiz*: 2)

Gerek Attâr'ın gerekse Gülşehri'nin kuşlar meclisinde Simurg, kuşların padişahı olarak anlatılır. Hüdhüd kuşunun önderliğinde binlerce kuş Simurg'u bulmak için Kaf dağına doğru yola çıkarlar, ancak uzun yolculukta çoğu ölür; bir kısmı da yolculuktan vazgeçip geri dönerler. Sadece otuz kuş Kaf dağına ulaşabilir "Simurg" diye yola çıkıp aradıkları "Simurg"un kendileri olduğunu anlayan kuşlar, her biri birer Si-murg olarak efsaneleşirler ve vahdet-i vücuda yani tek olan Yaratıcıya kavuşurlar.

Kim bizüm bir şâhumuz var bî-hilâf

Ol tag ardında ki dirler Kûh-ı Kâf

Adı sîmurg u cemâli bî-kerân

Kudreti peydâ vü zâtı bî-nişân

Ol kılur tedbîri kamu işlere

Pâdişâh oldur dükeli kuşlara (Gülşehri *tarihsiz*: 5)

Cihan padişahı olan Muhibbi de Hakk'a ulaşmak için kendisini ankâ ile özdeşleştirerek Kaf dağına mesken edinir. Muhibbi birçok şair gibi, kendine eş olarak simurgu seçmekte haksız değildir. İsmen varolup, cismen olmayan bu kuş, varlığı bilinen, ancak görülmeyen Tanrıyı imgesel bağlamda temsil eder. Bilgi ağacını elinde bulunduran ankâ, kendisini dünya nimetlerinden arındırıp, bu ruhsal güce ulaşma arzusu duyanları birer ankâ yapar. Dünyevi istekler yüzünden simurgu'un yolundan dönen binlerce kuş gibi olmak istemeyen Muhibbi, ankânın yoluna baş koyar.

Dünyadan vazgeçen, şairin kazancı büyük olur. Ankâ kuşu gibi kanaat Kaf'ında yer edinen aşğın eline tokgözlülük gibi bir cevher geçer.

Eyledüm Kâf-ı kanâ'atda mekân 'ankâ gibi

Bir cevâhir girdi bu elime istignâ gibi (Muhibbi D., G 2705, b1: 784)

Şair yine kendisini dünyanın dostu olmaması için uyarır. "Er olan kişi kocakarıya gönül vermez" sözleriyle cismani sevgidense ilahi sevgiyi üstün görür.

Muhibbi olma dünyânun muhibbi

'Acuzeye gönül virmek er itmez. (Muhibbi D., G 1129, b5: 359)

Böylece Muhibbi, dünyaya muhabbet duymayarak kanaat Kaf'ına baş koyar. Kanaatten uzaklaşanların hali, açgözlü kuşların hali gibi yaman olur. Bülbül gül; dudu kuşu ab-ı hayat; tavuskuşu cennet; kaz su; keklük mücevher; hü mâ kibir ve gurur, doğan mevki ve iktidar; puhu define, kuyruksalan Yûsuf ve binlercesi bin bir bahane ile hakikat yolunu terk etmiş ve ziyan olmuşlardır. Otuz kuş o uzun ve çetin yolculukta İstek, Aşk, Marifet, İstiğna, Vahdet, Hayret, Fena ve Beka adlı vadileri geçip Kaf dağına ulaşırlar.

Kimisi sayru olur kimi ölür

Anda varınça bir otuz kuş kalur

Ol otuz kuş kûh-ı Kâf'a iriçek

İşbu istediklerini görriçek

Ol otuz kuş kim adı sî murg-ıdı (Gülşehri *tarihsiz*: 266)

Bir zamanlar dünyaya meyl edip, nefesine köle olan âşık da, gittiği yolu yol olarak beğenmez ve ankâ olup Kaf dağına yönelir, hakka doğru yol alır.

Kasd kıldı himmetüm bâzı kanâ'at Kâfına

Tâ ki ülfet tuta 'ankâ gibi varıp Kâf ile (Muhibbi D., G 2392, b3: 699)

Farsça bir kelime olan Hü mâ da ankâ gibi, kendisini onun kadar yüce görüp, ankanın padişahlığını kabul etmez. Zira kanadı her kime dokunsa o kişi âleme padişah olur. Attar'ın kitabında Hüman'ın övüngenliği şöyle efsaneleşir.

Eyledim nefis seni ben hur u zar

Padişahlar benden oldi tacdar.

Virdim nefis sana bir insan u hun,

Beslenür sayemde şahan-ı hüman (Attar 1857: 48)

Gülşehri de Hümanın ankâ yerine kendini padişah olarak sunmasını ve marifetleriyle övünmesini şu dizelerle anlatır.

Kibr ile ara yire geldi hü mâ

Kamu kuşlar pâdişahlığın uma

Kim benüm sâyemde er sultân olur

İrmeyen sâyeme sergerdân olur

Anda kim her derde dermân ben kılam

Kamu sultânlara fermân ben kılam (Gülşehri *tarihsiz*: 58)

Hümânın bir diğer özelliği de "kemik yiyerek yaşadığına inanılan efsanevi bir kuş" (Özkırımlı 1982: 656) olmasıdır. Saadet, kutluluk, iktidar, ikbal, talih, cennet gibi anlamlarıyla kuşların en soylusu "devlet kuşu" olarak adından söz ettiren Hümâ, hümay, kumay, umay gibi adlarla da anılır. Hümâ'nın yaşadığı mekân da ankâ gibi gözün göremeyeceği kadar yükseklerde, aklın kavrayamayacağı kadar genişlikte, ulaşılamayacak kadar uzaklıkta bir yerdir. Kimisi hümânın da ankâ gibi Kaf dağında yaşadığına inanır, kimisi de bu devlet kuşunun yerinin Kafdağı değil, cennet olduğu görüşündedir. Bu görüşün altında yatan neden de hümânın, yedi kat göğün üstünde felekler arasında dolaştığı, Tanrı'nın katına gidip gelen bir kuş olduğu inancıdır. Halk arasındaki söylentilere göre hümâ kimin başına konarsa o kişi büyük bir şerefe ve zenginliğe kavuşur, talihi açık olur.

Efsanevi özelliklerinden dolayı Ankâ gibi Hümâ da klasik şiirin vazgeçilmez mitolojik kuşu olur. "Havada çok yüksekten uçuşması, elde edilemeyişi, tuzağa düşmemesi, gölgesinin insanlara şans getirmesi, kemikle beslenmesi, diğer kuşlardan üstün olması gibi özellikleri ve bunlarla ilgili inançlar, efsaneler, rivayetler dolayısıyla divan şairinin şiirinde zengin bir hayal ve benzetme dünyası içinde karşımıza çıkar" (Batislam 2002: 193) Öyle ki, hümânın gölgesi her kimin üzerine düşerse ya da kimin başına konarsa o kişi ya hükümdar olur ya da büyük bir servete kavuşur.

Muhibbi, haklı olarak "gölgesini salsa, dilenciyi padişah yapar öyleyse o saçı hümâ olan sevgiliyi kim sevmez" diyerek devlet kuşu hümâ'ya göndermede bulunur.

Sâye salsa gedâyı şâh eyler

Pes ol zülfî hümâyı kim sevmez (Muhibbi D., G 1094, b5: 349)

Yine bir başka beyitte Muhibbi, hümâ kuşunun şans getirme özelliğine değinir. Ayakaltında kalmış saçı, yerden kaldırır ve Hümâ kuşunun gölgesi sevgilinin üzerine düştüğünden sultan âleme sultan olacağı muhakkaktır.

Pâmâl ider Muhibbi zülfün götürdü yirden,

Tan mı olursa sultân çün sâye-i hümâdur. (Muhibbi D., G 666, b5: 228)

Cihan padişahı, sultan oluşunu sevgiliye ve hümâ kuşuna bağlayarak şiirine mitolojik bir imgelem katar. "Saçının perçemi hümâ kuşu gibi üstüme gölge saldı; sana kul olduğum için âleme padişah oldum" diyecektir.

Perçemün zülfün hümâ-veş sâye saldı üstüme

Pâdişâh-ı âlem oldum çün gedâ oldum sana (Muhibbi D., G 38, b2: 52)

Bir başka gazelde de Muhibbi, devlet kuşu Hümâ'nın gölgesinin düşmesini tahayyül ederek; ondan gelecek olan talihin neleri değiştireceğine dikkatleri çeker.

Sâye salsa ol hümâ ger ben gedâyâ devletüm

‘Âlemi Kâfdan Kâfa tutmak olurdu himmetüm (Muhibbi D., G 1793, b1: 535)

Öte yandan sevgili aynı zamanda hümâ yüzlüdür ve âşık ondan cömertlik bekler, toprağına hümâ salmasını bekler. Zira üzerine gölge yapacak ya da başına konacak olan hümâ ile talihi açılacak, âşık maşukuna kavuşacaktır. Sevgilinin kapısında beklemekten yorulan

avcı, "Kemiklerimi itlerin ne zamana kadar dişleyecek" diyerek sevgiliye sitemde bulunacaktır.

Ey hümâ-tâl'at kerem kıl hümâ sal ben hâküne

Üstüh'ânımı nice bir itlerin ta dişleye (Muhibbi D., G 2377, b4: 695)

Gerek Hümâ gerekse Ankâ sevgilinin ve aşğın gözdesi olur. hümâ kanadının gölgesi ile uğur getirirken, Ankâ da erişilmezliği ile dikkatleri üzerine çeker. Anka'nın Kaf dağında yaşaması, yükseklerden uçması ve kolay kolay avlanamayışı gibi özellikler onu divan şiirinde bir türlü elde edilemeyen sevgili ile özdeşleştirir. Bu aynı zamanda bir ironidir, çünkü âşık, sevgiliden ziyade kendisi ankâ olmayı arzular. Âşık sevgiliye ulaşmanın çetin bir yolu olarak ankayı avlamak ve onu elde etmek için göklere doğan ve şahin gibi yırtıcı, güçlü kuşları salarak ankâ avına çıkar. Ne var ki, avlanan kendisi olur.

Gönlümün şehbâzı 'ulvîlerde itmişken karâr

Bir 'aceb lu 'b ile sayd itdi anı 'Ankâ-yı 'ışk (Muhibbi D., G. 1439, b. 4: 443)

Her ne kadar âşık sevgiliye av olsa da, aşkı yüreğinde hapsedmeyi başaran avcı, çıktığı sevgili avından eli boş dönmez ve göğün yücelerinde simurg/ankâ ile hümâ kuşu doğmadan, sevgi kuşunu gayret kuşu ile avlamayı başarır.

Togmadan simurg ile evc-i semâ içre hümâ

Bâz-ı himmetle mahabbet murgını ben avladım (Muhibbi D., G 1866, b4: 556)

Sevgili bazen ankâ bazen de hümâ kuşu olup aşığa tuzak kurar. İngesel olarak âşık Ankâ, sevgili hümâ'nın ellerine düşer ve himmet doğanı ile hümâyı avlamak ister. Tıpkı sevgili gibi hümaya erişmek de hayli zordur.

Sayd olurken ol hümânun dâmına 'ankâ-yı Kâf

Bâzı-ı himmet birle ben anı şikâr itsem gerek (Muhibbi D., G 1469, b3: 451)

Bazen de gayret şahinini hümâ kuşunun peşine salar. İnatçıdır âşık, sevgiliyi elde etmek için her şeyi yapar. Kim ne derse desin umursamaz ve bir şahin gibi hedefini seçip avının üzerine atlar.

Himmetüm bâzını saldum sen hümâyı sayd için

Fârig ol sen her ne dilerse disünler il bana (Muhibbi D., G 74, b5: 63)

Bu inatçı âşık, yerde de gökte de, pes etmez. Sevgili, hümâ kuşu bile olsa onu avlamayı kafasına koyar, kuşların en büyüğü, en güçlüsü ve tehlikelisi olan Hümâ gibi sevgili de ele avuca sığmaz, her seferinde avcıya pençelerini gösterip saçını kement yaptığından onu yakalamanın yolu da bir o kadar güçlü ve yırtıcı bir kuş olan şahin ya da doğan ile olacaktır. Büyük bir gayret ve azimle âşık, yakalanması zor olan Hümâ'nın peşine düşer.

Himmetüm destiyle saldum gönlümün şâhbâzını

Umarım dildârı sayd idem olursa da hümâ (Muhibbi D., G 103, b3: 71)

Aynı beyte benzeyen bir başka dizede de Muhibbi, "Eğer Hümâ kuşu gibi göklerde uçarsan, seni avlayacak gönül gibi bir şahinim var" diyerek sevgiliye aba altından sopa gösterir.

Hümâ gibi eğer pervâz idesin sen hevâlarda,

Gönül gibi şikâr eylerseni bir şâhbâzum var. (Muhibbi D., G 514, b2: 185)

Sevgiliden yüz çevirip kanaatkâr olan ankâ, kısmetine razı olup bir kenarda yaşayacaktır. O, yani sevgili anka kuşu gibi kimseye görünmeyip Kaf dağına yönelecektir. Böylece âşık da ona ulaşmanın yollarını arayacaktır.

Kanâ 'at ihtiyâr iden ana lâbüd gelür 'uzlet

Görünmez kimseye 'ankâ gibi ol 'azm-i Kâf eyler. (Muhibbi D., G 754, b2: 252)

Sonunda sevgiliyi yakalamak için aşığın çabaları boşa gitmez. Hümâ kuşu göğün zirvesinde uça da âşık, gayret doğanını salarak onu avlar. Sevgilinin de ankâ ya da hümâ gibi gizemli ve erişilmez oluşu, âşıktan gizlemesi, hayranlarını ardından koşturması aşığın dikkatlerini yücelere çeker.

Felek evcinde uçardı egerçi ol hümâ-pervâz

Ben ana himmetüm bâzın salup anı şikâr itdüm (Muhibbi D., G 1872, b3: 557)

Sevgili bazen güneş, bazen ay bazen de ankâ ya da hümâ gibi semalarda dolaştığından aşığın işi oldukça zordur. Fakat aşığın gayret ve çabası gönül hırsızını olan sevgiliyi yakalamakta zorlanmaz.

Hümâ gibi uçar gördüm felek sakfında ol mâhı

Salup himmetle ol bâzın anı ol dem şikâr itdüm (Muhibbi D., G 1955, b2: 580)

Muhibbi, hümâ kuşunu akdoğan olarak da niteler. Eski Türk masallarında "akdoğan" hümâ kuşunun yerine kullanılırdı. Yenleşme döneminin Türkçü yazar ve düşünürü Ziya Gökalp, *Alageyik* adlı efsanesinde kahramanını akdoğana bindirerek Kaf dağından aşirtir ve devlere meydan okutur. O akdoğan divan şirinde hümâ olarak karşımıza çıkar. Şair, doğan ile akdoğanı karşılaştırarak hümâ ve doğanın gücünü eşitleyerek, hümâ kuşuna göndermede bulunup sevgiliye meydan okur. Çünkü hümâ kuşu yüksek uçarsa birgün akdoğandan farkı olmayan doğan tarafından avlanacaktır.

Ol hümâ yüksek uçarsa idersem bir gün şikâr

Himmetüm bâzı benim alçak degül şungurdan (Muhibbi D., G 2211, b5: 651)

Yine bir başka dizede o hümâ yükseklerden uça da, âşık, gönül doğanını gayret eliyle salıp onu avlayacağından emindir. Aşk, her şeye kadir olarak karşımıza çıkacak ve hümâ aşk doğanına yenik düşecektir.

Ol hümâ yüksek uçarsa gönlümün şehbâzını

Dest-i himmetle şalup anı şikâr itmek nice (Muhibbi D., G 2513, b3: 732)

Şair aynı umutlu tınıyı devam ettirerek, aşkı sayesinde uçabilme yetisiyle, himmet doğanıyla yakaladığı yegâne avı hümâyaya sahip olmanın tadını çıkarır. Doğanın fendi hümâyı yenecek ve ulaşılması zor olan cevhere âşık, gayret ve azmiyle ulaşacaktır.

Sen hümâyı bâz-ı himmetle şikâr itsem ne tan

Çünkü pervâz eylemek gelmiş ezelden şânuma (Muhibbi D., G 2520, b3: 734)

Şair, avına yaklaştıkça, onu elde ettikçe cesareti daha da artar ve gayret kanadıyla o hümâ kuşunu avlaması hiç de şaşirtıcı olmaz. Zira doğanın hızlısı avında aciz değildir.

Yakalamaya çalıştığı av büyük de olsa, aşk doğanı için küçücük bir lokma olarak pençeleri arasına düşecektir.

Ol hümâyı bâl-i himmetle şikâr itsem ne tan

‘Âciz olmaz çün şikârında toğanun yügreği (Muhibbi D., G 2713, b2: 786)

Yücelerin hâkimi efsane Hümâ'yı avlamaktan duyduğu sevinç, ne var ki kendisinin av oluşu ile noktalanır. Yani ava giden avlanır. Aşk şahini bazen avcı bazen de av olarak sevgilinin gönlünü çelerken bir tuzaktan bir başka tuzağa düşer.

Salıp dil şâhinin yine bugün ‘ışkun hümâsına

Değil iken kimsenün saydı ‘aceb ala şikâr oldum (Muhibbi D., G 1895, b2: 564)

Âşık, sevgiliye her ne kadar meydan okusa da; yılmadan ardı sıra gitse de; onu elde etmenin kolay olmadığını bilir ve yer yer umutsuzluğa kapılır. Sevgiliyi bir hümâ, ankâ gibi yüceltip kendisini sinek gibi aciz görür. Öyle ki, sinek, ankâ kuşunu yakalayamayacak kadar küçük ve de güçsüzdür.

Ol hümâ – pervâzı sayd itmek dilersen ey gönül

Hiç olur mı ki şikâr eyleye ‘ankâyı mekes (Muhibbi D., G 1235a, b4: 389)

Bazen Muhibbi, sevgilinin gücü karşısında kendisini yenik görüp sinek kadar çaresiz hissetse de, aşkının büyüklüğü ile yeniden devleşip aşk kuşunu ankâdan üstün görür. Kâf dağının ankâsını sinekleştirip, aşk kuşunu yüceltir.

‘İşk murgı key ‘azimü’ş -şândur

Bir mekesce görünür ‘ankâ-yı Kâf (Muhibbi D., G 1361, b3: 422)

Aşkının büyüklüğü ile giderek cesaretlenip, sevgiliye ve rakiplerine meydan okuyan âşık, bir kahraman edasıyla mitolojik göndermelerle bir aslan gibi kükrer. Yolu Kaf dağına kadar asker ile dolsa da er meydanına yalın kılıç dalmaktan çekinmez.

Karşıda leşker olsa eğer Kâf-tâ-be-Kâf

Nâmerd ola yüz çeviren görücek mesâf (Muhibbi D., G 1363, b1: 422)

Sevgili yücelerde gezince, âşık da kendine yükseklerde yer edinmeye çalışır. Kendisine uygun mekân ise Kaf dağıdır. İmgesel açıdan simurgun yaşadığı Kaf dağı Muhibbi'nin yüreğidir ve simurgun yani ankânın yuvası şairin gönlüdür.

Ger muhabbet Kâfını gezse Muhibbi tan degül

Çün ezel si-murg-ı ‘ışkun âşiyânıdur gönül (Muhibbi D., G 1684, b7: 507)

Ayrıca ne kadar büyük olduğunu gösterip, kendini övmek maksadıyla şair, kendisini ankâ yerine koyup, erişilmesi imkânsız olan Kaf dağına yurt edinir. Zira ankaya ulaşmanın ölümsüzlüğe de ulaşacağı düşüncesi aşığı bu mitolojik kuşa ve dağa doğru uçurur.

Ne var ki, uçarak ankanın yuvasından geçmedikçe de gönül simurguna (ankâsına) Kafdağı mekân olmayacaktır. Gönül kuşu ancak çetin yolculuklardan geçerek ankâ olabilecek ve kanaat dağında yaşama şansını yakalayacaktır.

Kâf-ı kurbet bu gönül simurgına olmaz mekân

Bâl açup pervâz idüp bu âşiyândan giçmeye (Muhibbi D., G 2506, b3: 730)

Cismani aşktan ilahi aşka doğru kanatlanan şairin yüreği, kendisine dünyadan farklı bir mekân arar. O mekân da Kaf dağından başkası olamayacaktır. Zevkusefayı bırakıp, kanaatkâr olmayı hedefler ve bir gün yok olup gideceği düşüncesiyle, Sultan Süleyman'a kalmayan dünyanın kendisine de kalmayacağını bilen Muhibbi, Tanrının gölgesine sığınmak ister. "Ey gönül, yürü, var kanaat köşesini yuva yap. Ta ki Kaf'ın ankâsı işitip sana kanadının en uzun tüylerini göndersin" diyecektir. Ankâ ölümsüzlüğü temsil etmesinin yanında yalnız yaşayan bir kuş olarak aynı zamanda "kanaat"i temsil eder. Muhibbi, mitleşen, efsaneleşen Kaf dağı ve ankeyi kanaat ankası, kanaat dağı, kanaat kafı gibi kavramlarla betimler.

Kanâ'at küşesin ey dil yürü var âşiyân eyle

İşitip göndere şeh-per sana ta Kâfun 'ankâsı (Muhibbi D., G 2645a, b5: 768)

Kaf dağında ankâ kuşu ile arkadaş olmak için gayret doğanını kanaat Kaf'ına gönderen âşık, yavaş yavaş dünyadan el etek çekmeye çalışır. Dünyanın nimetlerinden uzaklaşıp, kanaat dağında, Kaf dağının tepelerinde aza kanaat eden Ankâ gibi bir yaşam sürmeyi düşler.

Kasd kıldı himmetüm bâzı kanâ'at Kâfına

Tâ ki ülfet tuta 'ankâ gibi varıp Kâf ile (Muhibbi D., G 2392, b3: 699)

Giderek, maddi aşktan manevi aşka yönelen Muhibbi, dünya nimetlerini terk edip, aç gözlülüğü bırakacak, doğan olup uçacak, kanaatin Kaf dağına varacak ve Ankâ kuşlarıyla arkadaş olmayı seçecektir.

Ey Muhibbi dîn-himmet olma şebbâz oluver

Hem-ser ol Kâf-ı kanâ'atda vurup 'ankâlara (Muhibbi D., G 2531, b6: 737)

Kanaate yönelen şair, pişmanlık duymaz ve rızkına kanaat gösterir. Böylece kanaat dağında aşk ankası olmayı başaracaktır.

Kâni'em rızkuma ne gelse kanâ'atdür işim

Olmışam kûb-i kanâ'atda bugün 'ankâ-yı 'ışk (Muhibbi D., G 1433, b4: 442)

Şair, dünyayı ve Kaf dağı ayrımını sinek ve ankâ ile vermeye çalışır. "Bir lokma eline geçse kanaat gösterici ol. Hırs ile sinek olma, ankâ kuşu olup Kaf dağına gel" diyerek tok gönüllü olmanın önemine dikkatleri çeker.

Kıl kanâ'at girse bir lokma eline kâni' ol

Hırs ile olma mekes 'ankâ oluben Kâfa gel (Muhibbi D., G 1711, b2: 514)

Hırs ile dolu olan dünyanın cefasından bahsederek, şatafatlı haline aldanmama konusunda uyarılarda bulunan Muhibbi, padişah olmasının da getirdiği ayrıcalıkla Kaf dağının sultanı ankâ ile boy ölçüşür ve tahtını, tacını dünyada bırakıp Ankâ olup göklerde süzülme ve yüceler yücesi Kaf dağına uçmak ister.

Konma dünyâ cifedür pervâz kıl 'ankâ gibi

Himmet-i bâlân ile 'ankâ oluben Kâfa gel (Muhibbi D., G 1758, b2: 526)

Âşık, gayret ve azmiyle gerçek sevgiliye kaf dağının ankâ kuşuna kavuşur. O artık ne dünyaya meyleden bir sinektir ne de darı harmanına meyleden bir serçedir.

Ey Muhibbi ben kanâ'at Kâfinun 'ankâsıyam

Sanma güncişk gibi meyl-i hırmen-i erzen kılam (Muhibbi D., G 1765, b5: 528)

Kanaatin anlamını, ilahi sevginin değerini kavrayan Muhibbi, sinek gibi dünyanın leşine meyletmez ve ankeyi kendine rehber edinerek kanaate yönelir. Böylece gönlünü tokgözlülük Kaf'ında ankâ kuşu yapar.

Cife-i dünyâya mâylil olmadum hemçün mekes

Kâf-ı istignâda bu gönlümi 'ankâ eyledüm (Muhibbi D., G 1794, b4: 536)

Âşık sonunda dünya nimetlerin tamamıyla vazgeçer. Dünya onun gözünde artık çöplüktür, sinek gibi ona bağlanmaktan vazgeçer. Simurg (ankâ) kuşu olup Kaf dağına varır ve şan şöhret yerine kanaati seçer.

Bu dünyâ cifedür gördüm mekes-veş kâni' olmadum

Varıp si-murg olup Kâfa kanâ'at ihtiyar itdüm (Muhibbi D., G 1872, b2: 557)

Dünya nimetlerinin leşleriyle beslenen sinek sık sık ankâ ile karşılaştırılarak ankanın soyluluğu, yüceliği, büyüklüğü ve ölümsüzlüğü vurgulanmaya çalışılır. Gönlüne çöpten çöpe atlayan kanı kirliliği bir sinek olmaması için söz geçirmeye çalışan Muhibbi, "kanaatkâr olup, Kaf dağının Ankâ kuşu olmak için çaba gösterir.

Ey dil kanâ'at eyle 'ankâ-yı küh-ı Kâf ol

Olma sakın mekes-veş dâyim mülevves-i hûn (Muhibbi D., G 2281, b2: 669)

Şair, Kaf dağının ankâsı iken, alçak, itibarsız dünyanın tuzağına düşüp, avlanan âşık kurtulabilir mi? diyerek dünyaya meyl etmekten sakınıp, ilahi güce sığınmaya çalışır.

Andan düşer mi 'âşika 'ankâ-yı Kâf iken

Dünyâ-yı dîn dâmına düşüp şikâr ola (Muhibbi D., G 2602, b3: 756)

Muhibbi, böylece yüzünü kanaate çevirir, çünkü Kaf dağının ankası da kanaati gözlemekte ve dünyadan kendisini uzaklaştırmaktadır.

Ey Muhibbi gözle istignâ yüzün

Nitekim gözler anı 'ankâ-yı Kâf (Muhibbi D., G 1366, b5: 423)

Ankâ olmanın verdiği ayrıcalık ve gerçek sevgiyi bulmanın coşkusıyla şair, hüdhüd kuşu ya da bir müşid gibi yol gösterici rol oynayarak sinek gibi dünya çöplüğünde boğulanları kanaat dağının Ankaları olmaya çağırır.

Kim cihâna bakmaya olsun hezârân âferin

Göstere küh-ı kanâ'at içre 'ankâ meşrebin (Muhibbi D., G 2052, b4: 607)

Kendisini dünya malına çekmeye çalışanlara da yine mitolojinin gizemli kuşu ankâ ile cevap verir. Zira Kaf dağının ankâ kuşu aza kanaat etmiş, kurtuluşa ermiştir. Bu nedenle de gökyüzü ile yeryüzünün minneti Muhibbi'yi yolundan çeviremeyecektir.

Olmuştur çünkü istingâ ile 'ankâ-yı Kâf

Bana 'arz itmen semâ ile zeminün minnetin (Muhibbi D., G 2086, b4: 617)

Muhibbi, tasavvufi söylemlerini daha da genişleterek, ankâ olabilmenin yollarına değinir. Ona göre, dünya vadisinin yuvasına girip fert olan, bugün Kaf dağının Ankâ'sıyla denk olacaktır.

Hem-cenâh olur bugün 'ankâ-yı küh-ı Kâf ile

Âşiyân-ı vâdi-i dehre girüben ferd olan (Muhibbi D., G 2095, b3: 619)

Dünya nimetlerinden uzaklaşmak, manevi hazlara kavuşmak için tasavvufi bir yol seçen şair, mitolojik unsurlardan güç alarak uzaklara yücelere gitmek, Kaf dağının ardında yaşamak ister. "Ey gönül, sinek gibi dünyanın pisliğine aldanma. Gel ankâ gibi kanaat Kaf'ını hedef seç" diyerek kendisini de ankanın kanaatkârlığıyla özdeşleştirir. Verdiği öğütlerle insanları kanaatkâr ve alçakgönüllü olmaya çağırır. Sinek gibi insanı cezbeden dünyanın leşlerine, çöplüğüne ya da zevklerine dalıp, ömrünü boş şeylerle geçirmektense; ankâ gibi kanat sahibi olmayı yeğler.

Cife-i dünyâya aldanma mekes gibi gönül

Menzil eyle gel kanâ'at Kâfına 'ankâ gibi (Muhibbi D., G 2613, b2: 759)

Kadın nedir ki yiğit olanlar ona gönül verirler. Ey oğul seni sevdim, gönlüm kadındadır sanma.

Zen nedür ki merd olanlar vireler ana gönül

Ey puser sevdim seni sanma ki gönlüm zendedür. (Muhibbi D., G 532, b2: 190)

Sinek ve ankâ benzetmelerinden sonra şair, dünyanın cezp edici güzelliği ile kadını aynı kefeye koyarak, bu kez de kadına yüklenip, Servet-i Funun şairi Tevfik Fikret'in İstanbul'u "bin kocadan arta kalan bir fahişeye" benzetişindeki tını gibi Muhibbi de dünyayı dul bir kadına benzetecektir. Kadına meyleden bir yiğide rastlamadığını belirterek "Ey Muhibbi, yiğit olan büyücü kadına arzu duymaz" diyecektir sonunda.

Ey Muhibbi virme dil dünyâya zendür bilmiş ol

Hiç iştmedük zene meyl eyleye merdâneler. (Muhibbi D., G 717, b5: 242)

Nev 'arus-ı hüsnine aldanma dünyâ bivedür

Ey muhibbi merd olan itmez zen-i mekkâre şevk (Muhibbi D., G 1412, b7: 436)

Bir bakıma kendisi ile de bu sözlerle çelişkiye düşerek yiğitlikleriyle övdüğü âşık Rüstemleri, Keykavusları ve Ferhatları, Feridunları da bir kalemde silmiş olur. Feridun gibi alemi baştan başa gezen, Rüstem olup dünyanın pençesini buran Muhibbi, beklide günah çıkarmaktadır.

Ser-â-ser 'âlemi gezdün tatalum oldun Efridûn

Bu dehrün pençesin Rüstem olup 'âlemde burdun tut (Muhibbi D., G 183, b.2: 93)

Belki de dünyevi aşktan dolayı çektiği ıstıraplar sonucu ilahi aşkı bulması onu dünyadan ve kadından el etek çekmeye zorlamış da olabilir. Muhibbi giderek daha da kızacak ve dünyayı alçak olarak görüp ona gönül vermekten sakınacaktır. Mantuku't Tayr'da Hüdhüd kuşunun bir derviş gibi çevresine topladığı kuşlara öğüt verşi gibi muhibbi, de alır gazeli eline ve dünyayı yerden yere vurur, elbette vurduğu sadece dünya değil kadındır da. Sevgili yüzünden düştüğü durum onu kadına karşı da yöneltir. Divan şirinin uğruna nice mısralar dizildiği kadın ya bir Ehrimen ya da bir büyücü gibi kötülenip, vefasızlıkla suçlanır.

Muhibbi virme dil dünyâ denidür

Vefâ yokdur bilirsin çünkü zende (Muhibbi D., G 2511, b5: 731)

Simurgun yaşamından etkilenen şair, sonunda ilahi aşka ulaşır ve sinek gibi dünyanın lezzetine aldanmaktan vazgeçerek, ankâ kuşu gibi Kanaat dağında kendisine bir yer edinip ilahi güce yakın olur.

Lezzet-i dünyâyâ dil aldatmadı hemçün mekes

Eyledüm kûh-ı kanâ'at içre câ 'ankâ gibi (Muhibbi D., G 2667, b3: 774)

Şair, sinek ile ankâ kuşunu karşılaştırarak ankanın yüceliğini ve sineğin acizliğini gözler önüne serer. Çöplük olarak gördüğü dünyadan vazgeçip ankâ olmayı tercih eden âşık, Kaf dağında yaşamı seçer. Ankâ kuşu gibi kanaat Kaf'ını mesken tutarak, "sinek gibi dünyanın lezzetine aldanmaması" konusunda gönlüne söz geçirmeye çalışır.

Lezzet-i dünyâyâ aldanma mekes gibi gönül

Kasdun olursa kanâ'at Kâfı ger 'ankâ gibi (Muhibbi D., G 2715, b4: 787)

Aynı dizeye benzeyen bir başka dizede de "Ey Muhibbi, dünyaya sinek gibi yapışma. Ankâ kuşu gibi kanaat Kaf'ını yer edin" diyerek kendisine telkinde bulunur.

Ey Muhibbi olma dünyâyâ mekes gibi haris

Mesken it Kâf-ı kanâ'at kühını 'ankâ gibi (Muhibbi D., G 2738, b6: 793)

Yine, kendisini ankanın yoluna adayan Muhibbi, Dünya gamını yemeyip, sinek gibi dünyaya meyletmekten kaçınır ve umursamazlık, tok gözlülük Kaf'ında anka gibi kanaat bekler.

Yimezüz dünyâ gamın meyl itmezüz hemçü mekes

Kâf-ı istignâda 'ankâ-veş kanâ'at beklerüz (Muhibbi D., G 1200, b2: 379)

Âşık dünyaya meyletmeyerek, sonunda kanaat dağı olan Kafın hem ankası hem de şahini olur. Hem avcı hem de av olan şair, böylece tüm gücü kendinde toplayarak kuşların şahı simurgun bedenine yerleşir.

Tu'me diyu cife-i dünyâyâ ey dil itme meyl

Kim kanâ'at Kâfının 'ankâsı yâ şehbâzsın

Muhibbi D., G 2109, b.4: 623

Zira İslam mitolojisinde anka, kuşların padişahı olarak anılır. Dolayısıyla birliği ve gerçek varlık olan, yaratıcı ifade etmesi bağlamında hükümdarların da simgesi olur. Hükümdar büyüklüğünü kanıtlamak için kendisini güçlü olan simurga benzetecektir. Hüthüt kuşunun kılavuzluğunda yola çıkan kuşların yedi vadiyi geçtikten sonra ulaştıkları padişah Ankâ, tüm bilgilerin kaynağını üzerinde toplar.

Simurgun tüm güçleri, bilgileri ve hâkimiyeti elinde bulunduruşu, İran şairi Firdevsi'nin Şehnamesinde karşımıza çıkar. Firdevsi, Simurg ya da Griffin (Latince Gryphus)'in için, Zal ve Rüstem'in koruyucusu olarak İranlıların kutsal dağı olan "Elburz" (Firdevsi 1832: 72) dağında yaşadığından bahseder. Ancak eserde Kaf dağından da bahsedilir. İran efsanesinde M.Ö. 1500 yıllarında yaşamış olan efsanevi "kral Keykavus, Zal'i ve oğlu

Rüstemi ziyarete gelirken Turan'dan Çin'den ve Kaf dağı'ndan" (Firdevsi 1832: 161) geçip Zabulistan (Zabolistan) ülkesine ulaşır.

Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde Zâl'i yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olarak İran mitolojisinde büyük yer tutan Simurg, yıllarca, Zâl'ı besleyip büyütür. (Firdevsi 1832: 73) Simurg Zal'den ayrılırken ona tüylerinden birini verir ve bir tehlike anında bu tüyün bir kısmını yakmasını söyler. Oğlunun doğumu sırasında bu sihirli tüyle çağrılan Simurg, Zal'a ilahi güçlere sahip savaşçı bir oğlu olacağına müjdesini verir. Zal'ın oğlu Rüstem'i doğururken annesini şarapla bayıltır ve acısız bir biçimde doğumu gerçekleştirir. Zal'a yaraya iyi gelecek süt ve misk karışımından oluşan bir ot vererek karısının böğründeki yaraya sürdürür ve üzerinden de tüyünü geçirip ovarak anneyi iyileştirir. (Firdevsi 1832: 93-94) Zal, Simurg'u Rüstem'in İsfendiyar ile savaşı sırasında bir kez daha çağırır. Ölümcül bir şekilde yaralanan Rüstem'in ve atı Rakuş'ın vücutlarına saplanan okları çıkartır ve Rüstemin yarısından akan kanları emen simurg ikisinin de yaralarını tüyleriyle iyileştirir." (Firdevsi 1832: 462)

Ancak *Şehnâme*'de, iki dişi simurgtan söz edilir. Bunlardan birisi Zal'i büyüten, yetiştiren ve oğlu Rüstem'e de yardım edip koruyan iyi yürekli Simurg, öteki ise her biri bir fil büyüklüğünde iki yavrusuyla beraber yaşayan canavar Simurg'tur. İsfendiyar, bu dev kuşun yuvası Elbruz'a gelip onu öldürür. (Firdevsi 1832: 419) İran mitolojisinin aranılan ismi simurg bu özellikleriyle Muhibbi'ye İran milli kahramanları Zal ve Rüstem'i hatırlatır. Şair, sevdiği kıza ulaşmak için amansız savaşlar veren Zal oğlu yiğit Rüstem'e birçok kez atıflarda bulunur.

Muhibbi, Aşk yüzünden deli divane olup güçsüz düşen Zal oğlu Rüstemi kendisine benzeterek, sevgilinin karşısında çaresiz kalışını Rüstem ile aynileştirir.

Geşt-gir-i 'ışk elinden Zâl ü Rüstemler zebûn

Dostlar insâf idün bu dil nice basılmasun (Muhibbi D., G 2122, b.4: 627)

Muhibbi de çaresiz bir âşık olarak, sevgilinin ardı sıra koşmaktan bitkin düşer. Yüreği, bütün dağların anası olarak kabul edilen Kafdağı kadar büyük ve yüce olsa da, ankanın yüreğinde açtığı yaraların verdiği ıstırapın yükü katlanılmaz olur.

Bâr-ı gamını çekmeğe dil kûh-ı Kâf ise

Sabrum dikendi kalmadı bir zerre tâkatum (Muhibbi D., G 1839, b4: 548)

Kaf dağına taht kurup sevgiliden medet uman, gam yükünü tek başına çeken gönül olsa da; Kaf dağının sabrı tükenir ve aşığın haline tahammül edemez. Biçare âşık, onu insafa çağırır.

Dil çeker bâr-ı gamı itmez tahammül kâf ana

Dostlar itmez misüz billah diyün insâf ana (Muhibbi D., G. 21, b.1: 47)

Aynı söylem, bir başka dizede gönül ile Kafdağı karşılaştırılarak tekrarlanır. Gönülün artık acılara katlanamadığından yakınan şair, o yüceler yücesi, efsanevi Kafdağı'na göndermede bulunarak "Kafdağı üzüntü yükünü yükleseler katlanamaz" diyerek feryat eder.

Dil nice itsün tahammül cân nice doysun gama

Ursalar bâr-ı gamı kılmaz tahammül kûh-ı Kâf (Muhibbi D., G 1371, b5: 424)

Yine bir başka gazelinde de mecazi olarak Kaf dağını küçük görerek, kendi gönlünün büyüklüğünü yüceltir. Gönlünü gece gündüz gam yükünü taşıyabilecek kadar dayanıklı, ancak Kaf'ı buna katlanamayacak kadar aciz görür.

Ey Muhibbi götürürsen dün ü gün bâr-ı gama

Âferin sana tahammül idemezdi ana Kâf (Muhibbi D., G 1376, b5: 426)

Ve sonunda kendisini överek, Kaf dağından daha dayanıklı olduğunu şu sözcüklerle kanıtlar. Ey dostlar, aşk derdine Kafdağı bile dayanmaz, ama benim gönlüm ona ne güzel, ne hoş der, ona insaf olsun.

Derd-i 'ışk kim eylemez bir dem tahammül kâf ana

Hoş u dir ey dostlar gönlüm benüm inşâf ana (Muhibbi D., b1: 858)

Musikinın Yaratıcısı: Kaknûs: Muhibbi'nin divanında yer verdiği bir diğer mitolojik kuş da Kaknûs kuşudur. Kaknûs/Kuknus kelimesinin aslı "kuğu" anlamındaki Yunanca 'kiknos' kelimesinden gelir. Türlü türlü renklere sahip olan, vatanı Hindistan olan Kaknûs'un, gagasında yüz delik olduğu, bu deliklerden yüz çeşit ses çıkardığı rivayet edilir. Yüksek dağların zirvesinde oturup, çıkardığı nağmelerle etrafına hayvanları toplarmış, aslında kaknûsün çıkardığı bu etkileyici seslerin diğer kuşları tuzağa düşürüp avlamak için çıkardığı söylenir. Söylentilere göre müzik kaknûsün çıkardığı seslerden icat edilmiş ve bu nedenle de kaknûse musiki kuşu /musikâr adı verilmiştir.

Kaknûs adlu bir ulu kuş dilsitân

Vardur anuñ mevzi'î Hindûsitân

Burnı uzun u delükleri üküş

Burnı üstindedür üni ança hōş

Sözi hûb u nagmaları sâz-ıla

Perdelerde ol latîf âvâz-ıla

Ötiçek kim mât olur yüz erganûn

Degme delükden çıkar yüz dürlü ün

Mûsikî tasnîf iden âvâzını

Andan öğrenür her bir sâzını (Gülşehri *tarihsiz*: 237)

Bin sene kadar yasadığına inanılan kaknûs, öleceği vakit etrafına çalı çırpı toplayıp üzerine oturur kanat çırpıp ah vah ederek çalıları tutuşturur; alevler içinde yanarmış ve küllerinden yeni bir kaknûs doğarmış. Küllerinden yeniden doğduğu için, öldükten sonra yeniden dirilişi simgeleyen Kaknûs, musikâr kuşu olarak Türk mitolojisinde yerini alır.

Kaknûs ol oduñ içinde kül olur

Gör ki Tañrı kudreti neler kılır

Bir yıl üstine geçiçek bir dağı

Çıkar ol külden anuñ yavrıçağı

Girü bir kaknûs olur anuñ gibi

Dirilür biñ yıl dahı cânuñ gibi

Ol ki biñ yıl dirilür zârî kılur

Kendü ‘ömrine vü öldügin bilür (Gülşehri *tarihsiz*: 238)

Mısır mitolojisinin efsanevi kuşu Feniks (Phoenix) tüylerinin renkli oluşu ve küllerinden doğuşuyla kaknüs kuşuna benzer. Ancak kaknüs feniksten ayıran özelliği musikâr oluşudur. Divan şairleri sevgili, bülbül, gül, ateş imlerini sık sık kullandıklarından dolayı kaknüs şairin gönlünde hiç sönmeyen ateşin orta yerine oturacaktır, hem kendisini hem de şairi yakıp kavuracaktır. Ney gibi delikli gagasıyla aşığa şarkılar söyleyecek, işret meclisinde aşığı sarhoş edecektir.

Elbette şairin içindeki ateş hep yanınca "ateş ile Kaknus kuşunu klasik şiirde yan yana koymak şaşırtıcı olmayacaktır. Ateş nasıl kaknüsü yakıp yeniden yaratıyorsa, şair de ateşler içinde yandığı için Kaknüs'e göndermelerde bulunur. Aşığın ateşler içinde kaldığını duyan Kaknus, onu şarkılarıyla över.

Bu Muhibbi nâlesiyle ateş içre yandüğün

Hind içinde işide tahsin ide Kaknus ana (Muhibbi D., G 63, b5. 60)

Aşkına karşılık bulamayan, âşık, aşk ateşiyle yanıp kül olmasını, kaknüsün de aşk ateşinden yanıp kül olmasıyla özdeşleştirir. Zira kaknüs de ormanda tek başına yaşayan dertli bir kuştur. Kendine bir eş arasa da bulmaz ve bin yıl yapayalnız kalıp sonrada ateşler içinde kül olup giderek yeni kaknüsler doğurarak ölür. Âşık da sevgilisine bir tülü kavuşamaz, ya mecnun olup çöllere düşecek, ya Ferhat olup dağlara çıkacak ya da bülbül gibi kanlı gözyaşları dökerek ve aşk ateşiyle dağlanıp ölecektir.

Âteş-i ‘ışka Muhibbi yana hâkister ola

Nâr-ı ‘ışk ile yanıp nite kül oldı kaknüs (Muhibbi D., G 1215, b5: 383)

Muhibbi, kaknüsün musikâr sesine de değinir. Gam meclisinde musiki (musikâr-kaknüs) ilminden bahsederek yaralı gönlün ahu-zarını ortaya döker. Feleğin figanları da musikârın figanları gibi gönülleri yakmaktadır.

Şive-i dolâb-ı çarhün nâlişin dil gösterir.

Olsa ger gam meclisinde ilm-i musikâr bahs (Muhibbi D., G 270, b3: 117)

Yine bir başka gazelde de yüreğindeki feryadı Hint mitolojisinin musikârı kaknüsün inleyişleri ile bütünleştirir. Aşığın çektiği çilelerin, yüreğindeki ıstırapların kaknüs kuşunkiler kadar büyük olduğunu vurgulamak için, içinde bulunduğu durumu en iyi kaknüs kuşuyla özetler. "Eğer ney gibi göğsümün inleyişini bilmek ister isen Hint iline var sefer yap, Kaknus'un sesine, nağmesine bak" diyerek sevgiliye seslenir.

Bilmek istersen eğer ney gibi sinem nâlişin

Var sefer kıl Hind iline nagme-i Kaknûsa bak (Muhibbi D., G 1450, b2: 446)

Yine benzer bir gazelinde, içinin iniltisini anlatırken yine sevgiliye seslenerek, kaknüs kuşunu örnek gösterir. Çektiği sızıları böylece somutlaştırıp sevgilinin dikkatini kendisi ve kaknüsün üzerine çekmeye çalışır.

Bilmek istersen eger cânâ derûnum nâlişin

Âteş-i 'ışk içre bak bu gönlümün kâknûsına (Muhibbi D., G 2430, b5: 709)

Kötülük Tanrısı: Ehrimen: Zerdüştlük dinin de kötülük ve karanlık ilahı olarak bilinen Ehrimen (Angra Menyu) Hint efsanesinde tanrıya karşı savaşan büyük güçleri olan bir şeytan, bir dev olarak yerini alır. Zerdüş inancında "Avesta'nın bir bölümü olan Gathalarda kötülük ve düşman Angra Menyu terimi ile ifade edilmiştir. Angra Menyu İslam kültüründe "Ehrimen" adıyla bilinmektedir. Özü iyilik olan Ahura Mazdah ile özü kötülük olan Angra Menyu" (Adam 2005: 127) arasındaki mücadeleler mitleşerek edebiyatta da kendini göstermiştir.

"Zerdüş dinini temeli iyilikle kötülüğün savaşıdır. İyilik ve aydınlık tanrısı Ahuramazda (Hürmüz) "insan aklından iyi düşünmeyi, insan elinden iyi işleri, insan dilinden ise iyi sözleri" talep ediyordu. Ahuramazda, kötülük tanrısı Angramanyu (Ehrimen) ile sürekli bir savaş halindedir." (Aydın 2001: 12) Gerek efsanelerde, gerekse gerçek yaşamda iyiler ve kötüler hep karşılıklı bir çatışma içerisinde olduklarından edebi eserlere de yansır bu. Klasik Türk şiirinde aşğın rakipleri hiç eksik olmaz.

Sevgilinin kapısında nöbet tutan âşıkların tabiriyle "itler" yani köpekler âşık ile sevgili arasına set çekerler. Bu nedenle melekler, şeytanlar, huriler, zebaniler hep bir birlerini çağırıştırarak şiirlere zenginlik katmışlardır. Bu nedenle Muhibbi'nin gazellerinde Peri güzelinin bulunduğu yerde Ehrimen'in de görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Görün agyarı yârün işiğinde

Peri olmaz imiş âh ehrimensüz (Muhibbi D., G 1156, b4: 367)

Sevgili her ne kadar güzel ve peri yüzlü olsa da, bakışlarıyla aşğın gönlünü çelse de, rakiplerine yüz güldürüp aşığı kapısında süründürdüğünden; amansız aşk ıstırapı çektiğinden Ehrimen'den farkı olmaz, hatta bu durum aşğın canını öyle acıtır ki, âşık, Ehrimen'i periye yeğ tutsa yeridir.

Nazar 'uşşâka kılmazsun rakib-i rû-siyeh hâsun

Peri-rûsın senün yanında yokdur ehrimenden yeg (Muhibbi D., G 1501, b2: 459)

Yeni Türk şiirinin güçlü kalemi Yahya Kemal de hatıralarında "Ehremen" dediği kötülük tanrısı "Ehrimen'e yer verir. Ancak onun Ehremeni bambaşka biridir, o Abdülhamid'tir. Yahya Kemal gençliğinde siyasi fikirlerinden etkilendiği Ragıp Efendi ile olan bir anısına değinirken siyasi bağlamda Hürmüz ve Ehrimen'e de göndermede bulunur. "Ragıp Efendiye göre Hürmüz ve Ehremen mücadelesi içinde bulunuyorduk. Hürmüz, Namık kemal'di. Ehremen de Abdulhamit'di. Abdulhamid'in kemal'e galebesi, şerrin hayra galebesi demektir." (Yahya Kemal 1999: 63)

Böylece hayr ve şer, iyilik ve kötülük, güzel ve çirkin, aydınlık karanlık, ahura angra mitolojinin iyilik ve kötülük tanrıları yaşamın içine girerek, hayatın birer parçası olurlar. Bunun ucu Harut ve Marut'a kadar dayanır. Sevgili aşığı çileden çıkarınca, güzelliğin hazinesin olan saçları, ejderhaya benzeyecek ve sihir ile Harut ve Marut'tan daha bir büyücü gözükceklerdir aşğının gözlerine.

Hüsninün gencinde zülfin çeşm-i ejder gösterir

Sihir ile Hârût ile Mârûtdan sâhir giçer (Muhibbi D., G 769, b3: 256)

Muhibbi, sevgiliyi daha da Ehrimen yaparak, o ay yüzünün gözleri sihriyle aşığı pençesine düşürüp Harutla Marut'u geride bırakırlar.

Sevgili bakışıyla sadece aşığı değil; dünyayı da kendine bağlayıcna; gözleri aşığın gözüne Harut ve Marut'tan daha cadı gözükecektir.

Mâh-rûlar sihr 'ilmin cümle senden öğrenür

İki çeşmün sihr-arâ Hârûtla Mârûtdur (Muhibbi D., G 836, b3: 275)

Seni degül bir nazarla dehri teshir eyledi

Gözleri Hârût ile Mârûtdan câdü imiş (Muhibbi D., G 1242, b2: 390)

Ateşin Ejderi: Semender: Muhibbi'nin divanında Semender ateşte yaşayan "ateş böceği" olarak görülür. Semender efsanelere göre ateşte yaşayan bir tırtıl, masal böceği ya da kertenkele; bazen de Zümrüdüanka kuşudur. "Semender ateşe atıldığında yapışkan bir sıvı çıkardığı için birkaç dakika ateşe dayanabilen " (Oktay 2008: 641) denize girdiğinde de batmayan efsanevi bir hayvandır. Salgıladığı sıvı onu bir zırh gibi koruduğu için ateşten korunduğu rivayet edilir.

Batı mitolojisinde Salamander olarak bilinene bu efsanevi yaratık "küçük dört ayaklı bir sürüngendir, zehirlenmelerde iksir olarak faydası vardır. Küçük bir ejderha gibi bakışı hariç, esrarengiz bir özelliği de vardır. Yunan mitolojisinde salamanderler ölene kadar ateşte yaşarlar." (Stouffer 2007: 31) Diğer yandan "Semender, sadece ateşe karşı koymakla kalmaz, ateşi söndürür de. Alevleri gördüğü zaman nasıl yeneceğini bildiği için bir düşman gibi ona saldırır. hatta ateşe karşı dayanıklı olan kıyafetlerin de semenderin dersinden yapıldığı söylenir." (Bulfinch 2009: 392)

Her ne kadar ankâ ya da hümâ kuşu kadar popüler olmasa da semender ateş ile ilgili sembollerde başvurulan bir mit olma özelliğine sahiptir. "Simurg veya Zümrüdüanka kuşu ile ilgili görülen hayvanlardan biri de Semenderdir. Bazı semboller ile ilgili incelemelerde genellikle kanatsız bir ejder veya kertenkele şeklinde olduğu düşünülen, ateş unsuruna işaret etiğine inanılan bu hayvan bazen de bir kuş gibi telakki edilmiştir." (Çoruhlu 1995: 31)

Aşk ateşi Muhibbi gibi divan şairlerinin gönlünü dağlayınca ateşi hatırlatan mitolojinin vazgeçilmezi Kaknüs ve Semender şiirlerin ateşini daha da yükseltip, şairi yüceltecektir. Korkmadan aşk ateşine giren âşık, kendisini semender ile özdeşleştirecek ve ateşten korkmadığı için de hem efsanevi bir hüviyete bürünüp yücelecektir hem de efsanevi kuş gibi yanıp küllerinden yeniden doğacaktır.

İzârında vatan tutmuş görüp zülfini dildârun

Didum bu nâre bi-pervâ girür benzer semenderdür (Muhibbi D., G 579, b2: 203)

Aşk ateşine semender gibi girmekten korkmayan âşık, sevgilinin takdir ve beğenisini bekler. Çünkü her sabah vakti aşk ateşine girip kendini semender olarak gösterir.

Âferin itmez misin ol 'âşık kim her seher

Âteş-i 'ışka girip kendin semender gösterir (Muhibbi D., G 938, b6: 305)

Yine bir başka gazelinde de Muhibbi, sevgilinin saçlarını yüzünün ateşinde yanmayan bir sihirbaza benzeterek, Semenderin mekânı ateşi mesken tutup ateş, sevgili ve aşığı yan yana getirir.

‘Acep sehârdur zülfün ki yanmaz şevk-i rûyunla

Semender gibi olmuştur ana her dem mekân âteş (Muhibbi D., G 1240, b2: 390)

SONUÇ

Muhteşem Süleyman Kanuni Sultan Süleyman, cihan padişahı oluşunun yanında divan şiirine gönül verip; Nizamiler, Selmanlar, Camîler, Daralar, Nevayiler, Hassanlar ile boy ölçüşen bir şair olarak binlerce dize kaleme almıştır. Farsça ve Arapçası iyi olmasına karşın halk diline ağırlık verip sade bir dil seçmesi, halkın içinde doğmuş efsaneler ve menkıbelere Osmanlı Türkçesinin diliyle atıflarda bulunması, hemen hemen her gazeline klasik şiirin kaynaklarını oluşturan dini, tasavvufi ve mitsel yönleriyle şiire zengin bir ahenk katmıştır.

Muhibbi, kullandığı mitolojik imgelerle hem aşığı hem de cihan sultanı olarak kendisini yücelten bir şair olarak karşımıza çıkar. Hümâ kuşu kanadıyla dokunup onu hem dünyaya hem de gönüllere padişah yapmış, Ankâ kuşu Kaf dağı'nın gizemlerine götürüp kanaati öğretmiş, Kaknüs ve Semender ateşte yanmamanın ilmini yüreğine kazımış, Ehrimen hayr ve şerrin ne olduğunu ona göstermiştir.

Sadece âşık değil, şiir de mitolojik imgelerle olgunluğa erip, maddi ve manevi aşkın sırlarına, aşk vadisinden beka vadisine kadar yedi vadinin hikmetine erişmenin şansını elde etmiştir. Böylece mitsel öğelerin şiirin tadı ve tuzunu oluşturduğunu söylersek herhalde yanılmamış oluruz.

Kaynaklar:

- Adam, Baki (2005). "İran Dinleri Zerdüştlük ve Manheizm," *Dinler Tarihi*, içinde, ed. Mahmut Katar, Anadolu Üni: AÖF Yay. 6. Baskı
- AK, Coşkun (2006). *Muhibbi Divanı*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları
- Attar, Feridüddin (1857). *Mantıku't Tayr*, İstanbul
- Aydın, Ufuk (2001). *Uygurluk Tarihi*, Anadolu Üniversitesi: AÖF Yay.
- Batıslam, Dilek (2002). "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüma, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1*
- Brande, William Thomas, George William Cox (1867). *A Dictionary of Science, Literature and Art*, Vol. 3, London: Longmans
- Bulfinch, Thomas (2009). *Bulfinch's Mythology, The Age of Fable*, Biblobazaar: LLC.
- Ceylan, Ömür (2007). *Kuşlar Divanı: Osmanlı Şiir Kuşları*, İstanbul: Kapı Yayınları
- Çoruhlu, Yaşar (1995). *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dinî ve Edebî Tasavvurlara Göre Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi*, C-1, İstanbul: Seyran
- Firdevsi (1832). *The Shâh nâme of the Persian poet Firdausî*, Trans. James Atkinson, London, Great Britain & Ireland: the Oriental Translation Fund
- Gülşehri (2010). *Mantıku't Tayr*, (Gülşen-Nâme), Haz. Kemal Yavuz, www.kulturturizm.gov.tr
- Kuzubaş, Muhammet (2010). "Muhibbi Divanı'nda Aşk Üzerine Teşbihler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research, Volume 3 / 10 Winter*
- Laudon, Daniel (1835). *A Short System Of Polite Learnig Being An Epitome Of The Arts And Sciences*, Philadelphia, Carty & Davis

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

- Oktay, Ahmet (2008). *İmkansız Poetika*, İstanbul: İthaki Yay.
- Özkırımlı, Atilla (1982). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul: Cem Yayınevi
- Pala, İskender (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L & M Yayınları
- Spence, Lewis (1921). *An Introduction to Mythology*, New York: Moffat
- Stouffer, Tere (2007). *The Complete Idiot's Guide to the World of Harry Potter*, New York: Alpha Books
- Yahya Kemal (1999). *Çocukluğum, Gençliği, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul: Kubbealtı